

Davor Dukić*

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku

JOŠ JEDNOM O PROBLEMIMA KNJIŽEVNE HISTORIJE: VODIČKA – GUILLÉN – PERKINS

Aleksandar Ilić objavio je 1987. u srpskom prijevodu pod naslovom *Problemi književne istorije* prvo poglavlje knjige Felixa Vodičke *Struktura vývoje (Struktura razvoja, 1969)*. Riječ je o pet studija o teoriji i metodologiji književne historije uglednog češkog strukturalista izvorno objavljenih još 1942. godine. U radu se poslije uvodnog prikaza Vodičkinog razumijevanja književne historije odgovara na pitanje kako s njime korespondiraju kasniji pogledi na istu problematiku kod Claudija Guilléna i Davida Perkinsa, dvojice teoretičara književne historije koji se nisu oslanjali na Vodičkine teze. Češkom je znanstveniku daleko bliži bio sistemski usmjeren i umjerenom imanentizmu skloni Guillén, dok se Perkinsov pristup može ponajprije promatrati u svjetlu poststrukturalističke kritike tradicionalne sintetske književne historiografije kao sinegdohe za književnu historiju u cjelini. U zaključnom se dijelu priloga ukratko razmatra ideja sistemske metodologije književne historije i njena mogućeg oslonca na strukturalističke postavke F. Vodičke.

ključne riječi: teorija književne historije, imanentizam, književna historiografija, strukturalizam, književnohistorijska metodologija, književnohistorijska sinteza.

Uvod

Svoj sam prvi stručni tekst, pod naslovom „Granice imanentnosti u književnoj historiji“, objavio 1988. u zagrebačkom časopisu *Kulturni radnik* (Dukić 1988). Bio je to prikaz srpskog izdanja knjižice *Problemi književne istorije* (Novi Sad 1987) češkog strukturaliste Felixa Vodičke (1909–1974), člana Praškog lingvističkog kružoka. Riječ je zapravo o prvom poglavlju njegove knjige *Struktura vývoje (Struktura razvoja, 1969)* sastavljenom od pet studija o teoriji i metodologiji književne historije što ih je autor izvorno objavio još 1942. godine.¹ U relativno opsežnom prikazu propustio sam navesti prevoditeljevo ime pa je ljubazan poziv urednikâ da sudjelujem prilogom u ovom zborniku prigoda da, premda s velikim zakašnjenjem, ispravim taj propust. Tim više jer ugledni beogradski profesor komparatistike Aleksandar

* ddukic@ffzg.hr

¹ Ovo su naslovi tih pet studija: „Polazište i predmet književne istorije“ (str. 5–12), „Razvoj književne strukture“ (str. 13–30), „Geneza književnih dela i njihov odnos prema istorijskoj stvarnosti“ (str. 31–54), „Istorija odjeka književnih dela“ (str. 55–75) i „Književnoistorijske celine“ (str. 76–100).

Ilić nije bio samo prevoditelj kapitalnih djela praških strukturalista (J. Mukařovský, F. Vodička) nego i produktivan istraživač tog važnog segmenta europske književnoznanstvene baštine (Ilić 2010). U ovom se prilogu nastoji propitati nasljeđe praškog strukturalizma u suvremenoj historiji² književnosti, tj. potražiti odgovor na pitanje: Je li riječ samo o mrtvoj baštini, o potencijalno inspirativnim postavkama ili o i danas – osamdesetak godina poslije objavljivanja izvornih tekstova i tridesetak godina poslije njihove dostupnosti domaćoj znanstvenoj javnosti – relevantnoj istraživačkoj paradigmi?

Polazišta teorije književne historije Felixa Vodičke

Felix Vodička određuje istraživačko polje književne historije već u prvoj rečenici prve studije: „Polazište književnoistorijskog proučavanja čine pre svega sve *jezičke manifestacije koje imaju estetsku funkciju*.“ (Vodička 1987: 5; isticanje u izv.) Pritom estetska funkcija nije esencijalna, izvanvremenska kvaliteta – u iznimnim slučajevima u određenim razdobljima djelo ju može izgubiti ili zadobiti. Isto tako nije nužno da je estetska funkcija dominantna u djelu, ali svakako treba biti prisutna da bi ono ušlo u obzor interesa književne historije, što u starijoj književnohistoriografskoj tradiciji nije uvijek bio slučaj, kao primjerice pri proučavanju reformacijskih djela češke književne povijesti u kojem se historija književnosti preklapala s historijom ideja ili kulture (isto: 5–6). Istraživački se fokus na tako definiran, više-manje literaran predmet u prvom redu usmjerava radi ispitivanja njegove književne strukture i tendencija njezine promjene. Vodička *strukturu*, taj središnji, ali pomalo fluidni koncept istraživačke paradigme kojoj i sâm pripada – definira na očekivano slobodan način, kao

nešto što postoji iza književnih dela kao zamišljeni inventar svih mogućnosti književnog stvaranja, ma kako ovaj inventar bio ograničen na pojedinog autora, pojedinu književnu vrstu, ili pojedino razdoblje (romantizam, realizam itd.) [...] nematerijalni, u podsvesti čitalaca smešten skup komponenata (koje se pritom manifestuju u svim delima) (isto: 16).

Struktura se, dakle, ostvaruje u pojedinom književnom djelu, a na sličan način i u književnoj vrsti koja se određuje kao „tip organizacije

² U standardnom hrvatskom jeziku riječ „povijest“ koristi se u dva značenja: kao oznaka za 'prošlu stvarnost', te za 'znanost koja proučava prošlost'. U 1980-im godinama historičarka i teoretičarka historije Mirjana Gross zalagala se za to da se barem u stručnim tekstovima ta dva značenja odijele i različitim terminima: *povijest* i *historija*. Njezin prijedlog struka uglavnom nije slijedila. U ovom prilogu spomenuta se semantička distinkcija nastoji terminološki dosljedno označavati.

književne strukture“ (isto: 77). Pritom se kao tri najvažnije iznadtekstne cjeline („istorijski nizovi“) koje istražuje književni historičar izdvajaju opus, književna vrsta i nacionalna književnost (isto: 13). Doduše, na drugom će mjestu iste knjige, u posljednjoj, petoj studiji Vodička istaknuti veći broj mogućih pravaca i polazišta književnohistorijskih istraživanja: djelo – autor – nacionalna književnost, kao tri polazišta jednog istraživačkog pravca; zatim književne vrste – književni postupci – pojedine komponente književne strukture kao drugi pravac, te naposljetku i konkretne teme kao treći. U potonjem slučaju, ako je riječ o stvarnim događajima kao temi književnog djela, istraživačku pozornost zaokuplja književna reprezentacija (znak) tog događaja, a ne vjerodostojnost njegova prikaza (isto: 76–77). Ako su svi ti pravci istraživanja jednakovrijedni i legitimni, postavlja se pitanje: Kako usporediti strukture različitih književnih vrsta u opusu i nacionalnoj književnosti? Drugim riječima, jesu li Vodičkinu imanentnom književnohistorijskom pristupu primjerene samo analize pojedinih djela i književnih vrsta, odnosno pojedinih elemenata strukture? Ta pitanja potiče i zaključak o općem, temeljnom cilju književnohistorijskih istraživanja:

u objektivnoj analizi razvitka književne strukture književni historičar se pre svega bavi strukturalnom analizom književnih dela, beleženjem promena u razvitku, saznavanjem tendencija razvitka i utvrđivanjem evolutivne vrednosti pojedinačnih književnih manifestacija (isto: 30).

Kategoriju *autora* Vodička uglavnom izjednačava s pripadajućim *opusom* te pritom naglašava ograničenost pisca konvencijama, jezikom i tradicijom, pa i kada je riječ o književnoj transpoziciji osobnih iskustava (isto: 45–47). U rekonstrukciji „cjelovitosti autora“ osobito su važne strukturne komponente pripovjedača i lirskog subjekta („tumač lirskih stanja“, isto: 90). Autor funkcionira kao svojevrsni književni znak – emancipiran od pisca kao građanske osobe – što potvrđuje njegova podložnost konkretizaciji i vrednovanju, pojavama koje inače karakteriziraju recepciju književnih djela (isto: 90–91; usp. Galan 1976: 470).

U Vodičkinu imanentističkom određenju nacionalne književnosti kao treće „književnohistorijske cjeline“ odlučujući kriterij razlikovanja i jamac autonomije jest jezik, a ne izvanknjiževne kategorije kao što su „narod, pleme, društvo, [...] rasa“ (Водичка 1987: 91). Taj je argument, izvorno preuzet od Mukašovskog, ponajprije primjeren proučavanju pjesništva (isto: 92–93). Vodička sažeto, gotovo taksativno, ali s potencijalom daljnje razrade, upućuje i na druge faktore kohezije, odnosno težišta u proučavanju nacionalne književnosti: književnu/estetsku

normu, tradiciju, utjecaj stranih književnosti, socijalnu raslojenost književne publike, odnos prema vladajućoj ideologiji, utjecaje drugih društvenih i kulturnih sfera na književnost (isto: 93–95).

Kao posebnu a „tipičnu cjelinu književnohistorijskog istraživanja“ Vodička ističe razdoblje (isto: 78). Na umu ponajprije ima periodizaciju (nacionalne) književnosti u skladu s književnim kriterijima, u prvom redu prema rekonstrukciji povijesnih književnih normi. Razdoblje je kruna književnohistorijskog istraživanja, koje uvijek polazi od pojedinačnih djela (isto: 85–86).

Veze književnosti s različitim aspektima povijesne stvarnosti mogu biti interes drugih znanosti, ali i znanosti o književnosti, no u potonjem slučaju te su veze uvijek sekundarne u odnosu na istraživanje književne strukture – sekundarne u smislu važnosti za historiju književnosti, ali i u smislu rasporeda istraživačkih poslova.

Književna je historija za Vodičku, zajedno s književnom teorijom/poetikom, grana znanosti o književnosti sa sustavno postavljenim istraživačkim programom koji vodi otkrivanju uloge književnosti u odnosu na druge umjetnosti i cjelinu kulture u povijesti neke nacije (isto: 7–8; 99–100). Načela autonomije i/ili imanentizma – istraživačkog prvenstva teksta, tj. književne strukture – postulati su tog istraživačkog programa (isto: 83). Vodička ne raspravlja, barem ne eksplicitno, o književnoj historiografiji i njezinoj funkciji u svijetu diseminacije znanja, pa njegovu teoriju ne pogađaju prigovori o, primjerice, ulozi narativne književne historiografije u oblikovanju nacije i nacionalizma. Potencijalno slaba mjesta Vodičkine teorije moraju se, dakle, tražiti drugdje. Najprije, nameće se pitanje: Pati li Vodičkin metodološki nacrt od nedorađenosti, nedovoljne strukturiranosti? Može li on – makar i uz djelomičnu modifikaciju – apsorbirati istraživačke pravce i probleme poslije 1960-ih koji kao da stoje u oporbi prema praškom strukturalizmu? Prije odgovora, pa bili oni i samo hipotetički, valja ispitati odnos Vodičkine teorije književne historije i dvaju utjecajnijih kasnijih pristupa istom problemu.

Claudio Guillén: sistemski pristup i umjereni književnohistorijski imanentizam

Dvije godine nakon što je izašla knjiga Felixa Vodičke *Struktura vývoje* čijih prvih pet studija o metodologiji književne historije – objavljenih kao zasebna knjižica u srpskom prijevodu Aleksandra Ilića – predstavljaju ishodište rasprave u ovom prilogu, španjolsko-američki komparatist književnosti i teoretičar književne historije Claudio Guillén (1924–2007) objavio je knjigu *Literature as System: Essays*

Toward the Theory of Literary History (Princeton University Press, 1971), također zbirku već ranije, između 1957. i 1970. godine, publiciranih a za ponovno izdanje prevedenih ili doradenih radova. Makrokompozicija njegove knjige oprečna je Vodičkinj: posljednja tri od ukupno jedanaest ogleđa – okupljeni u završnoj, petoj cjelini knjige – posvećeni su teoriji književne historije, i oni su predmet ove rasprave.³ Guillén očigledno ne poznaje Vodičkin rad, ni na jednom mjestu ga ne navodi, pa je time interesantniji komparativni, s tezama češkog književnog znanstvenika uspoređeni, uvid u njegova polazišta teorije književne historije.

Književnu historiju Guillén vidi kao „granu opšte istorije“ (Giljen 1982: 436), a ne vezuje ju poput Vodičke uz historiju drugih umjetnosti. Teorijska se promišljanja književne historije tiču njezine „organizacije“ (isto: 417), čime se naglasak, kao i kod Vodičke, stavlja na metodologiju istraživanja književne povijesti, a ne na pitanja prezentacije istraživačkih rezultata, tj. na samu književnu historiografiju.

Sličnosti dvaju teoretičara književne historije vidljive su i u točki određenja predmeta istraživanja. Da bi tekst književne povijesti uopće bio relevantan za književnu historiju on prema Guillénu treba biti: 1) „specifičan“; 2) „istoričan“ i 3) sistemski (isto: 438; 427, 429). Prvi se uvjet tiče književne specifičnosti, odnosno literarnosti, drugi podložnosti unutarnjim dijakronijskim promjenama (promjenama strukture u terminologiji Vodičke), a treći pripadnosti književnom sistemu, tj. nekim njegovim komponentama. Za razumijevanje potonjeg potrebno je nakratko osvrnuti se na temeljnu Guillénovu terminologiju, točnije priručno definirati njegove osnovne termine, jer sâm se autor kloni strogih definicija.⁴ *Sistem* je najapstraktnija Guillénova kategorija kojom se cjelovito obuhvaća književna produkcija u svojoj raznolikosti, a u pravilu se sastoji od relativno malog broja komponenata. Jedan od primjera književnog sistema, vjerojatno najpoznatiji, jest trijadna podjela književnosti na epski, dramski i lirski rod; sličan mu je i trodijelni sistem stilova. Unatoč svojoj apstraktnosti *sistem* je duboko ukorijenjen u sam predmet istraživanja („Ti sistemi su se [...] dogodili“) (isto: 344), a nije tek puka orijentacijska kategorija poput primjerice

³ Knjiga mi je bila dostupna samo u srpskom prijevodu Tihomira Vučkovića (*Književnost kao sistem: ogledi o teoriji književne istorije*, Beograd: Nolit, 1982) i ona se ovdje navodi u cjelini, a ne pojedinačno tri spomenuta ogleđa koji u knjizi nose ove naslove: „Književnost kao sistem“ („Literature as System“, str. 333–371), „Naknadna razmišljanja o književnim razdobljima“ („Second Thoughts on Literary Periods“, str. 372–416) i „O predmetu književnog menjanja“ („On the Object of Literary Change“, str. 417–452). Naslovi eseja u originalu, te neki citirani fragmenti poznati su mi samo iz sekundarne literature.

⁴ U kratkom kritičkom prikazu Guillénove knjige E. Miner prigovara upravo nedovoljnoj jasnoći i zakašnjenim definicijama ključnih pojmova (Miner 1972).

(stilsko)periodizacijskih termina. Konkretnu književnopovijesnu manifestaciju književnog sistema, tj. konstelaciju njegovih komponenata u određenom povijesnom vremenu, Guillén naziva *strukturuom*, dok za „unutrašnja načela jedinstva“ pojedinog djela, ono što bi Vodička nazvao njegovom strukturuom, rabi termin *forma*. Tako bi sistem i struktura bili termini književne historije, a forma termin književne kritike (isto: 430–433).

Guillén ističe upravo terminološku, a zapravo teorijsku, neustavljenost književne historije, osobito pojmova poput *struje*, *škole*, *pokreta* koji bi trebali preciznije odrediti koncept *razdoblja* kao svojevrsnog grozda tih književnopovijesnih pojava, što ga čini usporedivim s *konjunkturuom* u području ekonomske historije (isto: 409, 411–412). Za bolje razumijevanje Guillénova shvaćanja književnog razdoblja treba pridodati i njegovo učestalo pozivanje na braudelovski koncept „mnogostrukosti vremena“ („multiplicity of time“), tj. istovremenosti raznovremenog, spoj promjena i kontinuiteta u književnoj produkciji (isto: 389–391, 393, 439).

Pri rekonstrukciji Guillénovih istraživačkih metoda treba poći od njegove postavke o nužnoj selektivnosti i konstruktivnosti književne historije (isto: 387, 421, 451). Na tom je tragu i njegova kritika induktivnog pristupa u humanistici i društvenim znanostima (isto: 381–382), koja se spušta i na probleme historiografskog opisa književne prošlosti: Guillén kritizira atomizam književne historije, tj. princip nizanja opisa pojedinih sastavnica književne povijesti (isto: 427). Naposljetku, odbacuje i radikalni metodološki imanentizam koji bi se mogao pripisati praškim strukturalistima pa i Felixu Vodički:

Elem, ja sasvim razumem da su autonomija i specifičnost dve međusobno veoma različite stvari, i ni na časak ne preporučujem da se istorija književnosti posmatra sjajno izdvojena od istorije društva, ekonomija i vladajućih vrednosti. Ovde me, u stvari, tako mnogo zanima istoričnost da uzimam da od nje nije oslobođena. Uzimam da nije plodotvorno i dalje govoriti o „književnosti“ na čisto estetički, retorički, neistoričan način, s jedne strane, a o „istoriji“, s druge strane, a zatim, kad je izvedena tako oštra podela jedne od druge, nastojati da se između njih vaspostave smisaoni „odnosi“ (isto: 422).

Sličnosti dvaju teoretičara književne historije izbijaju opet na vidjelo kad se promotri koncept *nacionalne književnosti*. I Guillén, naime, poput Vodičke smatra da je jezik (uz „iskustvo“) polazište proučavane književnosti, ideju nacionalne književnosti povezuje s modernim nacionalističkim pokretima, pa kritizira njezinu anakronu projekciju u starija razdoblja (isto: 440–442). Stoga on više nade polaže u književnohistorijski pristup cjelinama ispod razine nacionalne

književnosti (i razdoblja) kao što su žanrovi i modaliteti (isto: 443), kako Guillén naziva književne fenomene koji objedinjuju književne vrste, odnosno prelaze žanrovske granice poput književnih rodova, satire, alegorije i sl. (isto: 343).

Sličnost i komplementarnost Guillénove i Vodičkine teorije/metodologije književne historije izenađujuća je, s obzirom na vrlo vjerojatan izostanak izravnih utjecaja.⁵ Međusobne se razlike najuvjerljivije mogu objasniti razlikama u istraživačkoj praksi: Vodička je bio specijalist za modernu povijest jedne „male“ europske književnosti i tako razumljivo sklon problematizaciji metodoloških detalja i radikalnijim oblicima književnohistorijskog imanentizma,⁶ Guillén pak kao komparatist i specijalist za romanske književnosti bio je skloniji širim potezima, pomalo esejističkom diskurzu, ali i otvoreniji lakšem prelaznoj granici drugih područja historijskih istraživanja.

David Perkins: književna historija kao reprezentacija književne povijesti

David Perkins (1928), profesor engleske i američke književnosti na Sveučilištu Harvard, objavio je 1992. knjigu *Je li književna historija moguća? (Is Literary History possible?)*, vrlo utjecajno djelo iz područja teorije književne historije. Knjiga se sastoji od osam poglavlja, čvrsto strukturiranih u monografsku cjelinu, što Perkinsov prilog toj književnoznanstvenoj disciplini na formalnoj razini čini ambicioznijim od Vodičkina i Guillénova. No, na sadržajnoj/spoznajnoj razini knjiga ne ostavlja takav dojam. Ime češkog znanstvenika spominje se u njoj usputno i samo jednom – uz imena Jurija Tynjanova i Jana Mukařovskog – a i to u niječnom kontekstu, upućivanjem na izostanak utjecaja češkog na francuski strukturalizam (Perkins 1992: 11).⁷ Tek nešto bolje

⁵ S Vodičkinim se teorijskim postavkama o književnoj historiji Guillén mogao neizravno upoznati preko *Teorije književnosti* R. Welleka i A. Warrena, točnije njezina posljednjeg poglavlja o književnoj historiji, što ga je napisao Wellek. No ni u tom se tekstu ne primjećuje produktivna recepcija Vodičke (u knjizi se mjestimice navodi Mukařovský, ali ne i Vodička). Wellekovo shvaćanje književne historije obilježavaju usmjerenost na književnu historiografiju, a ne na književnohistorijsku metodologiju, te umjereni imanentizam koji ostavlja prostora i drugim, kontekstualističkim pristupima, ali u pitanjima periodizacije, analize književnog razdoblja i objašnjenju promjena u književnoj povijesti inzistira na načelima unutrašnjeg pristupa (Velek, Voren 1985: 292–310).

⁶ O Vodičkinjoj profesionalnoj biografiji, osobito o ranim radovima i kontekstu nastanka njegovih književnohistorijsko-metodoloških studija usp.: Galan 1976: 457–463.

⁷ Perkins se s Vodičkinom teorijom književne historije teoretski mogao upoznati preko njemačkog prijevoda njegovih radova, v.: F. Vodička, *Die Struktur der literarischen Entwicklung*, München: Wilhelm Fink Verlag, 1976, S. 30–86.

prošao je Guillén: indeks knjige bilježi četiri pojavnice njegova imena, sve u četvrtom poglavlju o klasificiranju književnosti („Literary Classifications: How Have They Been Made?“, isto: 61–84) i sve samo kao usputna, ilustrativna spominjanja Guillénovih istraživačkih interesa (književna periodizacija, žanrovi) ili preuzetih uvida o mnogostrukosti povijesnog vremena. Za kritički prikaz Perkinsova pristupa književnoj historiji važniji od ovog možda slučajnog, a svakako neinkriminirajućeg zapostavljanja dvojice prethodnika – jest njegovo dominantno fokusiranje na književnu historiografiju. Jer premda se sintagma „književna historija“ (literary history) u Perkinsovoj knjizi pojavljuje u sva tri moguća značenja u engleskom jeziku – a već ta mnogoznačnost nije dobro polazište za preciznu analitiku – podjela značenjskih konkretizacija krajnje je nesimetrična: spomenuta sintagma najrjeđe označava ’književnu prošlost/povijest’ („representation of literary history“), nešto češće ’disciplinu proučavanja književnosti’ („literary history as a discipline“) a najčešće ’oblik književne historiografije’ (u brojnim pojavnicama u množini kao „literary histories“). I kada ih ne imenuje izravno američki anglist i teoretičar književne historije najčešće razmišlja upravo o knjigama-sintezama ili pregledima književne povijesti. Stoga bi možda primjereniji naslov njegovoj knjizi bio „Je li moguće pisati književnu historiju?“ („Is it possible to write literary history“), što je citat iz ovdje već spominjane Wellekove studije o književnoj historiji u glasovitoj *Teoriji književnosti*, a koji se citat pojavljuje na jednom mjestu i u Perkinsovoj knjizi (str. 12). Uostalom, Perkins u prvom poglavlju naslova „Sadašnje stanje rasprave“ („The Present State of Discussion“, isto: 1–27) nedvosmisleno otkriva temeljni problem vlastitih promišljanja književne historije:

Knjiga se usredotočuje na ono što je možda najvažniji i zasigurno najmanje razmatran aspekt ove velike teme. To je problem glavnog oblika, drugim riječima, strukture koja organizira i međusobno povezuje rezultate istraživanja te ih prenosi čitatelju (isto: 19–20).⁸

Teško je kritički precijeniti značenje tog Perkinsova fokusiranja na „glavni oblik“ književne historiografije.⁹ Upravo navedeni metateorijski iskaz upućuje na njegovu tezu o strukturalnoj sukladnosti književnohistorijske metodologije i književnohistoriografske sinteze: potonja

⁸ „This book focuses on what is perhaps the most important and certainly the least-considered aspect of this large theme. This is the problem of major form, in other words, of the structure that organizes and interrelates the results of research and conveys them to the reader“ (Perkins 1992: 19–20).

⁹ U tom se smislu ne slažem sa Sanfordom Pinskerom koji smatra da Perkins u svojoj knjizi u prvom redu ispituje intelektualnu respektabilnost književne historije kao discipline (Pinsker 1992: 780). Jer ako je to i bila Perkinsova namjera, njezina se provedba svela uglavnom na kritičku analizu jednog dijela književne historiografije.

zrcali „organizaciju (književne) povijesti“, a to znači sâmu metodologiju. Stoga će već u prvom poglavlju knjige iz domene književne historije potisnuti pitanja povijesnih promjena u recepciji i utjecaju književnih djela, te zastupati tradicionalno preferiranje produkcije, odnosno značenje književnog teksta u njegovu izvornom povijesnom kontekstu, i to ne samo zato što za rekonstrukciju povijesti recepcije kronično nedostaju izvori nego ponajprije zato što je istodobno praćenje izvornog i svakog budućeg kontekstualiziranja književnog teksta praktički neprovedivo u sintezi književne povijesti (isto: 23–26). Već u drugom i trećem poglavlju Perkins kritički raspravlja o dva prema njemu temeljna tipa književne historiografije – tradicionalnoj narativnoj književnoj sintezi¹⁰ („Narrative Literary History“, isto: 29–51) i postmodernoj enciklopediji („The Postmodern Encyclopedia“, isto: 53–60). Narativnost u sintetskim prikazima književne povijesti tiče se njihovih temeljnih sukladnosti s fikcionalnom prozom: logički subjekt (primjerice, nacionalna književnost, pojedino razdoblje ili neki književni žanr) kao pandan književnom junaku, prikaz njegovog mijenjanja kroz vrijeme kao okosnica naracije, pri čemu taj prikaz ima početak, sredinu i kraj. Nadalje, sintetske naracije o književnoj povijesti baš kao i tradicionalnu književnu narativnu prozu obilježavaju emocionalni iskazi pripovjedača, njegova pristranost u prikazu književnih suprotstavljanja („partisanship“) i težnja autora za estetizacijom teksta. Ovaj književnohistoriografski žanr podatan je retoričkoj/poetološkoj analizi: primjerice, pretpovijest – vrijeme koje prethodi pravom početku priče koju sinteza pripovijeda – obično se prikazuje kao homogeno razdoblje, dok završetak teži klimaksu, „jasnom i dramatskom zatvaranju“, pri čemu je semantika naracije teleološki strukturirana (isto: 36–38). Usto, u težnji za neizbježnim vrednovanjem književnih djela i za plauzibilnim prikazom prošle književne stvarnosti književni historičari koji prakticiraju ovaj žanr nužno pribjegavaju brojnim digresivnim komentarima. Neizbježna selektivnost izabranih događaja ne umanjuje spoznajni potencijal narativnih sinteza, jer naracija jest oblik apstrahiranja bitnog od nebitnog. Štoviše, Perkins i „konceptualni prikaz književne povijesti“ („conceptual literary history“) vidi samo kao podvrstu narativnih sinteza. Konceptualne sinteze/monografije doduše zadovoljavaju estetske i intelektualne zahtjeve književne historiografije, ali ne i plauzibilnost u prikazu prošle književne stvarnosti, jer u njima nema mjesta za mnoštvenost/raznolikost i višeznačnost književne

¹⁰ Zbog terminološke preciznosti rabim pojam „sinteza“ koji je u značenju 'cjelovita historiografskog pregleda' često korišten u domaćoj literaturi. Perkins nema taj pojam, a njegovo je značenje sadržano u sintagmi „narrative history“.

povijesti (isto: 49–51).¹¹ Potonji zahtjev može ispuniti drugi tip sintetske književne historiografije koji Perkins naziva „postmodernom enciklopedijom“, koji u svojim pojedinim dijelovima/esejima, a najčešće i kronološkim kriterijem njihova rasporeda zadržava elemente narativnosti. Ipak, bitna razlika postmodernih enciklopedija u odnosu na narativne sintetske prikaze književne povijesti leži u nedostatku jedinstvene priče, a time i čvrste, sustavne povezanosti njezinih potencijalnih segmenata. Kao najreprezentativnije tada recentne postmoderne enciklopedije Perkins ukratko prikazuje i analizira dvije knjige: *Columbia Literary History of the United States* (ur. E. Elliott i dr., New York. Columbia UP 1987) i *A New History of French Literature* (ur. D. Hollier, Cambridge. Harvard UP 1989). Obje knjige karakterizira razmjerno velik broj uglavnom tematski/problemski nepovezanih eseja što su ih napisali različiti autori, nedjednoliko osvjetljavanje književne prošlosti (primjer je zapostavljanje M. Prousta u sintezi francuske književnosti) i mjestimične kontradikcije. Prednosti postmoderne enciklopedije pred narativnom sintezom – multiperspektivnost, sugestija uvjerljivog povijesnog diskontinuiteta i otvorenost različitim čitateljskim konkretizacijama, uglavnom uz pomoć indeksa pojmova na kraju knjige – imaju svoju cijenu, pa Perkins na kraju ovog poglavlja zaključuje: „ona [postmoderna enciklopedija]¹² ne organizira prošlost, i u tom smislu, nije historijski prikaz. U njezinu čitanju malo je uzbuđenja.“¹³ Takav zaključak, te više nego dvostruko manje posvećenog prostora postmodernoj enciklopediji nego književnohistorijskoj naraciji jasno upućuju na to kojem obliku sintetske književne historiografije Perkins daje prednost.

I premda ni u preostalim pet poglavlja problem historiografske reprezentacije književne povijesti neće izlaziti iz vidokruga autorove rasprave, emancipaciji književnohistorijske metodologije od književne historiografije Perkins je ipak bio najbliži u šestom i sedmom poglavlju, u kojima raspravlja o dva osnovna tipa objašnjenja promjena u književnosti, ističući i tu kako su „organiziranje književne povijesti“ i njezino „objašnjavanje“ usko povezani.¹⁴ U šestom poglavlju „Objašnjenje

¹¹ *Plauzibilnost* je za Perkinsa temeljni, nužni preduvjet koji mora ispuniti književna historiografija, da bi bila prihvaćena u nekoj zajednici, a koji se može definirati kao logički koherentna interpretacija književne prošlosti koja poštuje osnovne norme racionalnosti vlastita vremena (Perkins 1992: 16–17).

¹² Opaska D. D.

¹³ „It does not organize the past, and in this sense, it is not history. There is little excitement in reading it“ (Perkins 1992: 60).

¹⁴ „Organizing literary history and explaining it are of course intimately related“ (isto: 121).

književne promjene: povijesni kontekstualizam“ („The Explanation of Literary Change: Historical Contextualism“, isto: 121–152) Perkins podvrgava oštroj kritici sve oblike povijesne kontekstualizacije književne povijesti. Taj je pristup problematičan već na načelnoj razini: teza da kontekst oblikuje tekst je nedokaziv aksiom (isto: 124), potpuni kontekst nekog teksta toliko je opsežan da je praktički nepoznatljiv i neopisiv (isto: 125), stoga je svaka kontekstualizacija zapravo istraživačev izbor iz mnogostrukih konteksta, što će osobito zlorabiti novi historizam (isto: 122, 148).¹⁵ Naposljetku, činjenica da u istim kontekstima nastaju različiti književni tekstovi ne može se kontekstualno objasniti (isto: 126). U književnohistoriografskoj praksi praktični problemi nastaju pokušajem što iscrpnijeg prikaza konteksta, čime se gubi veza s tekstom (isto: 127), a kontekstualni pristupi, osobito noviji, često podcjenjuju formalnu stranu književnog teksta poput žanrovskih konvencija, intertekstualnosti, očuđavanja i sličnih književnih postupaka (isto: 137–138). Potonje se može tumačiti kao indirektan zagovor imanentnog pristupa književnoj povijesti, no i on će već u sljedećem, sedmom poglavlju „Teorije imanentne promjene“ („Theories of Immanent Change“, str. 153–173) doći pod Perkinsovo kritičko povećalo. Već je istaknuto da u Perkinsovu kanonu imanentnog pristupa književnosti češki strukturalisti, pa tako ni Vodička, nisu našli svoje mjesto. Njih zastupa ruski formalist Jurij Tynjanov, a pridružili su mu se Ferdinand Brunetière, Walter Jackson Bate i Harold Bloom u glavnim ulogama, te čitav niz europskih historičara književnosti i kulture u sporednim (primjerice, J. Livingston Lowes, F. Schlegel, H. Wölfflin, F. Strich i dr.). Ako se komparativno-aksiološki procjenjuje stupanj Perkinsove kritičnosti, imanentni je pristup svakako prošao bolje od kontekstualističkog, ali i ovdje američki teoretičar nalazi načelne probleme u realizaciji tog pristupa, poput preferiranja autorske pozicije (isto: 167), te normativnog, a ne deskriptivnog karaktera teorije čitanja/interpretacije književnog teksta kod ruskih formalista i H. Blooma (isto: 166). Naj-snažniji kritički udarac imanentnom pristupu Perkins zadaje upravo postupkom njegove povijesne kontekstualizacije:

imanentne su teorije, povijesno gledano, produkt društvenog i ekonomskog razvoja koji tjeraju umjetnost ili da postane robom ili da se, u odnosu na društvo, premjesti na rubne pozicije takozvane autonomije ili opozicije.¹⁶

¹⁵ Pored Stephena Greenblatta (*Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*, 1988), u Perkinsov kanon kontekstualnog pristupa ulaze još i Wilhelm Dilthey (studija o Novalisu u knjizi *Das Erlebnis und die Dichtung*, 1865), Sandra Gilbert i Susan Gubar (*The Mad-woman in the Attic*, 1979) i Alan Liu (*Wordsworth: The Sense of History*, 1989).

¹⁶ „Immanent theories, historically considered, are a product of social and economic developments that compelled art either to become a commodity or to move into

Ipak, Perkins ne krije svoj izrazito afirmativan stav prema književnohistorijskim idejama Jurija Tynjanova, njegove eseje „Književna činjenica“ i „Književna evolucija“ naziva „veličanstvenima“ („magnificent“; isto: 159–160), a pri samom kraju poglavlja kao da žali za tim što Tynjanovljeve ideje nisu naišle na književnohistoriografsku primjenu, za što razloge vidi u njihovoj nedovoljnoj diseminaciji, u suvremenoj prevlasti kontekstualizma, ali i u prevelikim zahtjevima koje one postavljaju pred književnog historičara (isto: 172–173).

Kako je Perkinsov odgovor na naslovno pitanje vlastite knjige *Je li književna historija moguća?*, zapravo – negativan (Latané 1992: 109; Moisan 1993: 228), logično je da izostaje prijedlog metodoloških rješenja, premda njegov deskriptivni pristup, kako sam nastojao pokazati, nije oslobođen vrednovanja koje nije isključivo kritizerski negativno: on povremeno daje prednost nekima od alternativa – narativnoj ispred enciklopedijske sinteze književne povijesti (Hart 1993: 187), imanentnom pred kontekstualnim pristupom. Ipak, i zaključno osmo poglavlje, o funkcijama književne historije („The Functions of Literary History“, Perkins 1992: 175–186) jest prije svega deskriptivna kritika postojećeg stanja u književnoj histor(iografiji), pri čemu se tu i tamo iskaže i pokoji čvršći vrijednosni stav, primjerice o neospornom identitetskom potencijalu književne tradicije za pripadajuću nacionalnu, klasnu, religijsku, rasnu ili rodnu zajednicu (isto: 180–181). Čini se, dakle, da je Perkinsov književnohistorijski skepticizam ponajprije uvjetovan njegovim polazištem u književnoj historiografiji, a ne u književnoj historiji, tj. njezinoj metodologiji. Upravo zato američki teoretičar književne historije i ima problema s primjenom teorije recepcije i kontekstualističkih pristupa u proučavanju književne povijesti.

Zaključak: Sistemski vs. poststrukturalistički pristup u književnoj historiji

Ako „reprezentacija i objašnjenje [književne povijesti] nikad ne mogu biti kompletni, o čemu postoji konsenzus književnih historičara i teoretičara“ (isto: 13), onda je književna historija humanistička disciplina kao i svaka druga: usmjerena proizvodnji znanja koje nikad nije potpuno i završeno, a često nije ni pravocrtno; onda su i izvještaji o stanju stvari u pojedinim segmentima te discipline (književna historiografija) nužno provizorni/otvoreni. Pojedini književnohistoriografski žanrovi, pa ni „glavni oblici“ (sinteze) ne mogu biti više od manjkave sinegdohe književne historije kao discipline znanosti o književnosti.

the marginal positions, in relation to society, of soi-disant autonomy or opposition“ (Perkins 1992: 164–165).

Suprotna ideja: da istraživanja povijesti imaju za cilj historiografsku sintezu zapravo je pozitivistička ideja, pa je i Perkinsova opterećenost poststrukturalističkom krizom književne historije paradoksalno, *no-lens volens* oblik književnohistorijskog neopozitivizma. U tom smislu i Perkins dijeli poststrukturalističku sumnjičavost prema književnoj historiji koja argumentaciju nalazi uglavnom u kritičkoj analizi pozitivističke književne historiografije.

Književna bi historija kao humanistička disciplina u permanentnoj krizi novu konjunkturu možda trebala tražiti u svojoj sistemskoj rekonstrukciji (Moisan 1993: 230).¹⁷ A upravo od Vodičke i Guilléna može se baštiniti ideja sistemskih istraživanja, ideja književne historije kao humanističke discipline, a ne samo vještine (re)prezentacije književne povijesti. Praški je strukturalizam, a s njime izravno ili neizravno i Vodička, bio inspiriran suvremenom strukturalnom lingvistikom (Galan 1979: 276–277), dok je imenentistička polazišta naslijedio od ruskog formalizma i dalje ih razvijao. Poststrukturalizam, tj. kontekstualni pristupi i koncept diskursa u posljednjih su gotovo pola stoljeća upućivali na to da najbliži „niz“ književnosti ne treba tražiti u jeziku nego upravo u nizovima tekstova komunikacijske funkcije. Pitanja koja postavlja poststrukturalizam, a riječ je uglavnom o tematološkoj zaokupljenosti nekim aktualnim problemom – mogu u sistemski usmjerenoj književnoj historiji biti relevantna samo ako i sama čine podsistem književnohistorijskog sistema. Taj bi podsistem tek trebalo izgraditi – teoretičari koji su ovdje bili predmetom analize ne nude tematološka rješenja. U mnogim drugim segmentima književne historije – ponajprije u pitanjima dijakronije književnih struktura, odnosa autora i književnog djela, te periodizacije književne povijesti – Vodičkini su metodološki naputci i danas aktualni. Oni, doduše, nisu detaljno razrađeni jer to očigledno nije ni bila namjera tada vrlo mladog historičara češke književnosti, koji je poslije prvih praktičnih iskustava, a inspiriran idejama Praškog lingvističkog kružoka – nastojao tek skicirati zadace budućih istraživanja književne povijesti. Naposljetku, jasno je da novi sistemski/sintetski prikazi književne povijesti ne mogu više biti kanonom usmjeren kronološki hod kroz povijest u kojem nema adekvatnog mjesta za kontekst – premda bi problematizacija vrednovanja

¹⁷ Pogrešnom se čini Perkinsova teza da „u našem modernom svijetu razumijevanje mora biti disciplinarno i sistematično, kako bi bilo persuazivno“ („In our modern world, understanding must be disciplinary and systematic if it is to be persuasive“) (isto: 177). Indikativno jest da je ovdje suvremenost označio atributom „moderan“, a ne „postmoderan“, ali i sâm je na više mjesta tvrdio suprotno: primjerice, pri već spomenutoj kritici novog historizma kao verzije kontekstualnog pristupa (isto: 148–152), ili pak u lucidno-ciničnom povezivanju poststrukturalističke karakterizacije povijesne stvarnosti kao partikularne, heterogene i nestrukturirane s tezom Karla Mannheima da upravo takva percepcija povijesti karakterizira politički dominantnu klasu (isto: 59).

književnih djela trebala ostati sadržana u svakoj sintezi. Niti poetološko-deskriptivni, „umanjeni model“ prošlog književnog života koji uvažava raslojenost književne proizvodnje, a kakav predlaže Vodička, ne može dokraja zadovoljiti suvremenog književnog historičara, iako je riječ o stručno znatno uvjerljivijem konceptu književne historiografije od tradicionalne narativne sinteze. Model kojemu bi trebalo težiti mogao bi biti još ambiciozniji, i to tako što bi odražavao i sâmo istraživanje (istraživačke probleme), čime bi istodobno bio i model književne povijesti i model književne historije, koji pritom pokušava uvažavati i raslojenost književnosti, i istovremenost raznovremenog, i višestruke kontekste. Perkinsova dvojba narativna sinteza ili postmoderna enciklopedija ovdje dobiva kompromisan odgovor: solidno rješenje pruža enciklopedija vođenja čvrstom rukom sistema. Digitalna humanistika nudi pak alate za takav ambiciozan pristup koji baremospješuju, ako već dokraja ne omogućuju – i ambiciozan projekt imanentne književne historije. U sistemskom se pristupu čak i pitanje prvenstva književnohistorijske analize/interpretacije – književni tekst u imanentnom, paralelno osvjetljavanje teksta i konteksta u kontekstualističkom pristupu – ne čini tako važnim.

Literatura

- Dukić, D. (1988). Granice imanentnosti u književnoj historiji. Feliks Vodička, *Problemi književne istorije*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1987. *Kulturni radnik*, 1, 151–157.
- Galan, F. W. (1976). Toward a Structuralist Literary History: The Contribution of Felix Vodička. *Sound, Sign and Meaning: Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle*. Matejka, L. (ed.). Ann Arbor: University of Michigan. 456–476.
- Galan, F. W. (1979). Literary System and Systemic Change: The Prague School Theory of Literary History. *PMLA*, 2, 275–285.
- Giljen [Guillén], K. [C.] (1982). *Književnost kao sistem: Ogledi o teoriji književne istorije*. Beograd: Nolit.
- Hart, Th. R. (1993). Is Literary History Possible? By David Perkins. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1992. *Comparative Literature*, 2, 187–189.
- Ilić, A. (2010). *Od forme do strukture: Ruski formalizam / Češki strukturalizam*. Beograd: Interprint.
- Latané, D. E. (1992). Is Literary History Possible? By David Perkins. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1992. *South Atlantic Review*, 4, 109–111.
- Miner, E. (1972). Literature as System: Essays toward the Theory of Literary History by Claudio Guillén. Princeton: Princeton University Press 1971. *Criticism*, 1, 78–80.

- Moisan, C. (1993.). *Is Literary History Possible?* By David Perkins. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1992. *Poetics Today*, 1, 228–230.
- Perkins, D. (1992). *Is Literary History Possible?* Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Pinsker, S. (1992). The Questions Literary Theoreticians Ask. *The Georgia Review*, 4, 780–785.
- Velek [Wellek], R.; Voren [Warren], O. [A.] (1985). *Teorija književnosti*. Beograd: Nolit.

*

Водићка, Ф. (1987). *Проблеми књижевне историје*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

Davor Dukić

University of Zagreb, Faculty of Philosophy

The Issue of Literary History Reconsidered: Vodička – Guillén – Perkins

– *Summary* –

The point of departure of the paper is the theory of literary history of Felix Vodička, contained in his five articles originally published in 1942 and since 1987 available to experts in the ex-Yugoslav area through the Serbian translation by Aleksandar Ilić. The evaluation and analysis of Vodička's theory are conducted through a comparison with two younger prominent theorists of literary history: Claudio Guillén and David Perkins. Vodička conceptualized probably the most consistent methodology for the immanent approach to literary history. This is evidenced by some of his basic literary-historical theses: the research starts with a literary text; the goal of literary history is to reveal changes in the structure of literary texts; the category of the author is closely related to his oeuvre, the inscriptions of autobiography and contemporary reality into a literary text are seen as specific literary phenomena, and the author him/herself is, like a literary text, subject to concretization and evaluation; national literature is determined by the language and not by the nation; the comparison with non-literary aspects of history and society comes only after a thorough analysis of the literary structure. C. Guillén probably was probably not familiar with Vodička's works, but similarities between the two theorists of literary history are surprisingly striking. Guillén declaratively rejects the strict methodological immanentism and considers the history of literature to be part of general history, his concept of literary history is less developed than that of Vodička, but with the Czech scholar he shares: the focus on the literality and structure of the text, literary criteria for determining periodization, and the decisive importance of language in the classification of particular literatures. D. Perkins in his ambitious book *Is Literary History Possible?* (1992) does not cite the works of Vodička, while citing Guillén's works rarely and incidentally. Therefore, there are great differences in his approach compared to his two predecessors. Perkins' detailed analysis and lucid insights concern mostly literary

historiography, namely its two synthetic genres, which Perkins designates as “narrative literary history” and “postmodern encyclopedia”. Nevertheless, the American theorist demonstrates a certain closeness to structuralist approaches or a kind of conservatism by critical preference for narrative literary histories and immanent approaches (explanations of literary changes) over postmodern encyclopedias and contextualist approaches to literary text. The methodology of literary history of F. Vodička is still relevant today. If the future of literary historiography is a systematically coherent encyclopedia, reflecting both the literary past and the literary-historical (disciplinary) present, then Vodička’s immanent approach may be an important part of it, just as modern poststructuralist/thematic interests should be included in that system.

Keywords: theory of literary history, intrinsic approach, literary historiography, structuralism, methodology of literary history, synthesis of literary history.